

УДК 001.891

Doi: 10.31767/nasoa.3-4-2023.10

Л.В. ЛАЗОРЕНКО

доктор економічних наук, професор
завідувач кафедри менеджменту, маркетингу
та публічного управління
ORCID: 0000-0002-8505-1768
E-mail: lv108@ukr.net

Національна академія статистики, обліку та аудиту, м. Київ

В.В. ПАРХОМЕНКО

кандидат економічних наук, доцент
декан фінансово-економічного факультету
ORCID: 0000-0002-9321-4125
E-mail: pviktoria@ukr.net

Національна академія статистики, обліку та аудиту, м. Київ

Методологія проведення наукових досліджень в управлінні

У статті розкрито суть та особливості проведення наукових досліджень. Визначено суть та складові методології проведення наукових досліджень, у тому числі в системі управління. Наукове дослідження являє собою особливий вид людської діяльності, спрямований на здобуття нових, більш глибоких знань, що служать практичним цілям для створення нових або вдосконалення старих. Проведення наукових досліджень у будь-якій науковій сфері потребує використання відповідних методів, за допомогою яких можна оцінити ситуацію, зібрати необхідну інформацію, проаналізувати її, розробити певне рішення для подолання проблеми або досягнення найкращого результату, оцінити його і впровадити у життя. Сукупність принципів, засобів, методів і форм організації та проведення наукового пізнання поставленої проблеми називається методологією наукових досліджень. Розрізняють декілька методологічних підходів у процесі наукових досліджень. Для наукових досліджень в системі управління найбільш важливими є два з них: термінологічний та системний. Термінологічний підхід – один із найважливіших методологічних підходів у наукових дослідженнях, який спрямований на розкриття сутності досліджуваних явищ за допомогою виявлення та уточнення значень і смислів термінів (понять), що їх позначають. Системний підхід – один із головних напрямів міждисциплінарної методології наукового пізнання, мета і завдання якого полягають в дослідженнях певних об'єктів як складних систем. У сучасній методології все більшого поширення набуває синергетика – теорія самоорганізації. Особливо дана теорія характерна для проведення наукових досліджень в управлінні, а також може використовуватися й в галузі маркетингу. В результаті наукових досліджень розробляються нові технології, методи, способи ведення діяльності, аналізу показників і ситуації в цілому, впроваджуються інновації та здійснюються відкриття. Але основою проведення будь-якого наукового дослідження є правильно побудована методологія його реалізації, яка включає як сукупність методів та принципів ведення науково-дослідної роботи, так і визначає мету, об'єкт, суб'єкт, предмет наукового пізнання, вибудовує порядок наукового пошуку та зв'язує – наукові дослідження.

Ключові слова: методологія, наукові дослідження, термінологічний підхід, системний підхід, синергетичний підхід, управління, практична діяльність

© Л.В. Лазоренко, В.В. Пархоменко, 2023

L.LAZORENKO

Doctor in Economics, Professor
Head of Department Management, Marketing
and Public Administration
ORCID: 0000-0002-8505-1768
E-mail: lv108@ukr.net

National Academy of Statistics,
Accounting and Audit, Kyiv

V.PARKHOMENKO

PhD in Economics, Assistant of Professor
Dean of Financial-Economics Faculty
ORCID: 0000-0002-9321-4125

E-mail: pviktoria@ukr.net
National Academy of Statistics,
Accounting and Audit, Kyiv

Methodology of scientific research in management

The article reveals the essence and features of scientific research. The essence of the components of the methodology of conducting scientific research, including in the management system, is determined. Scientific research is a special type of human activity aimed at acquiring new, deeper knowledge that serves practical purposes to create new or improve old ones. To conduct scientific research in any scientific field, it is necessary to use appropriate methods with the help of which it is possible to assess the situation, collect the necessary information, analyze it, develop a certain solution to overcome the problem or achieve the best result, evaluate it and implement it. The totality of principles, means, methods and forms of organization and conduct of scientific knowledge of the problem is called the methodology of scientific research. There are several methodological approaches in the process of scientific research. For scientific research in the management system, 2 of them are the most important: terminological and systemic. The terminological approach is one of the most important methodological approaches in scientific research, which is aimed at revealing the essence of the phenomena under study by identifying and clarifying the meanings and meanings of the terms (concepts) that designate them. The system approach is one of the main directions of the interdisciplinary methodology of scientific knowledge, the purpose and objectives of which are to study certain objects as complex systems. In modern methodology, synergetics – the theory of self-organization – is becoming more and more widespread. This theory is especially characteristic of scientific research in management, and can also be used in the field of marketing. As a result of scientific research, new technologies, methods, methods of conducting activities, analysis of indicators and the situation as a whole are developed, innovations are introduced and discoveries are made. But the basis of any scientific research is a properly constructed methodology for its implementation, which includes both a set of methods and principles of conducting research work, and determines the purpose, object, subject, subject of scientific knowledge, builds the order of scientific research and connects scientific and practical activities, for the improvement of which all scientific experiments are carried out.

Keywords: methodology, scientific research, terminological approach, system approach, synergetic approach, management, practical activity

Постановка проблеми: Наукові дослідження є невід’ємною складовою будь-якої практичної діяльності, важливою складовою якою є управління. Наукові дослідження є основою для аналізу всіх процесів, що відбуваються в навколишньому

середовищі, це інструмент для всебічного пізнання діяльності організації. Ефективне проведення наукових досліджень залежить від ретельно побудованої методології, яка включає сукупність методів та способів наукового пізнання та порядок реалізації наукового пошуку, розробку гіпотез та вибору найкращого результату.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями методології проведення наукових досліджень присвячені праці таких вчених: О. Данильян, В. Зацерковний, В. Демидов, С. Каламбет, А. Конверський, О. Мантур-Чубата, А. Немченко, І. Тішаєв, Ф. Чмиленко та інші.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження – визначити сутність та складові методології проведення наукових досліджень в системі управління.

Виклад основного матеріалу. Наукове дослідження являє собою особливий вид людської діяльності, спрямований на здобуття нових, більш глибоких знань, що служать практичним цілям для створення нових або вдосконалення старих [1].

За визначенням, наведеним рядом науковців, наукове дослідження – це вивчення конкретного об'єкта, явища або предмета з метою розкриття закономірностей його виникнення і розвитку, що є основою формування нових наукових знань [2, с. 136].

Ознаки, які притаманні тільки науковому дослідженню:

- новизна та унікальність;
- творчий характер;
- взаємозв'язок теорії та практики;
- оригінальні підходи та технології;
- зв'язок з іншими науками;
- самостійність [3, с. 10].

Для проведення наукових досліджень в будь-якій науковій сфері потребує використання відповідних методів, за допомогою яких можна оцінити ситуацію, зібрати необхідну інформацію, проаналізувати її, розробити певне рішення для подолання проблеми або досягнення найкращого результату, оцінити його і впровадити у життя.

Сукупність принципів, засобів, методів і форм організації та проведення наукового пізнання поставленої проблеми називається методологією наукових досліджень [4, с. 9].

Методологія виконує такі функції [5, с. 22]:

- дає можливість установити способи одержання наукових знань, які відображають процеси та явища;
- визначає шляхи досягнення певної науково-дослідної мети;
- забезпечує всебічність отримання інформації про досліджуваний процес чи явище;
- дає можливість введення нової інформації до фонду теорії науки;
- забезпечує уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять у науці;
- дозволяє створити систему наукової інформації, яка ґрунтується на об'єктивних фактах, і логіко-аналітичний інструментарій наукового пізнання.

Розрізняють декілька методологічних підходів у процесі наукових досліджень [6, с. 184-194]. Для наукових досліджень в системі управління найбільш важливими є два з них: термінологічний та системний.

Термінологічний підхід – один із найважливіших методологічних підходів у наукових дослідженнях, який спрямований на розкриття сутності досліджуваних явищ за допомогою виявлення та уточнення значень і смислів термінів (понять), що їх позначають.

Даний підхід передбачає:

- вивчення історії термінів і позначуваних ними понять;

- розробку або уточнення їх змісту;
- встановлення взаємозв'язку і субординації понять, їх місця в понятійному апараті теорії, на якій базується дослідження.

Найбільш виправдано в рамках даного методу здійснювати верифікацію і фальсифікацію знання (термінів, категорій). При побудові понятійно-термінологічного апарату будь-якої науки прийнято керуватися вимогою (принципом) однозначності термінів, згідно з яким кожному терміну повинно відповідати лише одне значення. Результатом термінологічного підходу, як правило, стають:

- дефініції – тлумачення понять;
- експлікації – короткий письмовий супровід, що містить правила користування (наприклад: значення термінів у законі);
- позначення виявлених наукових підходів (позицій) до трактування і визначення відповідних понять.

На практиці термінологічний підхід реалізується у вигляді одного з наступних похідних від нього підходів:

- компілятивного підходу – коли наводиться декілька формулювань визначення різних авторів, а потім – шляхом запозичення фрагментів – синтезується власне «уточнене» формулювання, як правило, без особливих пояснень і коментарів;

- вибіркового підходу – не обтяжуючи порівнянням і зіставленням безлічі варіантів формулювань визначення, дослідник наводить тільки ті, які йому особисто здаються найбільш «правильними», і вибирає одне з них «за основу», злегка відредагувавши його, або в редакції конкретного автора;

- статистичного підходу – коли дослідник застосовує, наприклад, метод контент-аналізу, і на підставі отриманих даних синтезує «узагальнений» варіант визначення. Контент-аналіз сам по собі є цілком продуктивним методом дослідження і з його допомогою можна виявити, перш за все, ступінь поширеності тих чи інших суджень, які можуть виявитися і помилками, причому дуже поширеними, але вельми далекими від наукової істини;

- критичного підходу – коли дослідник сумлінно критикує наявні формулювання визначень, доводячи їх «вузькі місця», щоб, відкинувши їх, запропонувати своє власне «авторське» визначення;

- аналітичного підходу – коли дослідник виконує необхідні логічні операції аналізу, а саме: пошук істотних ознак предмета;

- порівняння – встановлення подібності або відмінності формулювань за істотними чи неістотними ознаками;

- абстрагування – виділення одних ознак предмета і відволікання від інших; узагальнення – об'єднання окремих предметів у деякому понятті.

Як правило, науковими результатами такого аналізу стають не тільки сама дефініція і її обґрунтування, а й характеристика авторських підходів до визначення аналізованого поняття, тенденції змін у тлумаченні й визначенні терміну.

Системний підхід – один із головних напрямів міждисциплінарної методології наукового пізнання, мета і завдання якого полягають в дослідженні певних об'єктів як складних систем.

Системний підхід виник як реакція на бурхливий розвиток аналітичних підходів у науці, які взагалі не розглядали проблему цілісного дослідження об'єктів.

Появу системного підходу зумовили такі фактори:

- криза механістичної методології, непридатної до дослідження соціальних (у тому числі правових) складних об'єктів;

– криза редукціонізму, методологічного принципу, згідно з яким вищі форми матерії можуть бути повністю пояснені на основі закономірностей, властивих нижчим формам;

– зростаюча складність дослідницьких проблем особливо в гуманітарних науках (зокрема у сфері правознавства);

– необхідність подолання наростаючої диференціації і спеціалізації наукового знання;

– виникнення потреби в науковому забезпеченні управлінської діяльності.

Основні завдання системного підходу (загальної теорії систем):

– формулювання загальних принципів і законів функціонування й дослідження систем незалежно від їх виду, природи, їх складових та відношень між ними;

– встановлення точних і строгих законів для нефізичних галузей знання;

– створення основи для синтезу сучасного наукового знання в результаті виявлення ізоморфізму (однаковості проявів) законів, що належать до різних сфер реальності.

Методологічна специфіка системного підходу полягає в тому, що його метою є вивчення закономірностей і механізмів утворення складного об'єкта з певних складових. При цьому особлива увага звертається на різноманіття внутрішніх і зовнішніх зв'язків системи, на процес (процедуру) об'єднання основних понять в єдину теоретичну картину, що дозволяє виявити сутність цілісності системи.

Сутність системного підходу багато авторів, що пропагують його корисність і необхідність, зводять до наступного:

а) формулювання цілей і з'ясування їхньої ієрархії до початку будь-якої діяльності, яка пов'язана з управлінням, особливо з прийняттям рішень;

б) досягнення поставлених цілей при мінімальних витратах за допомогою порівняльного аналізу альтернативних шляхів і методів досягнення цілей і здійснення відповідного вибору;

в) кількісна оцінка цілей, методів і засобів їхнього досягнення, заснована не на часткових критеріях, а на широкій і всебічній оцінці всіх можливих і запланованих результатів діяльності [7, с. 278].

Управління організацією на основі використання системного підходу містить три послідовних етапи:

– на першому етапі визначається сфера системного підходу, уточнюються галузь та масштаби діяльності суб'єкта управління, встановлюються (орієнтовно) адекватні сфері, галузі та масштабам діяльності інформаційні потреби;

– на другому етапі здійснюються необхідні дослідження (системний аналіз);

– на третьому етапі розробляються альтернативні варіанти розв'язання певних проблем та здійснюється вибір оптимального варіанта по кожному завданню (використовуються експертні оцінки, в тому числі незалежна експертиза) [7, с. 278-279].

У сучасній методології все більшого поширення набуває синергетика – теорія самоорганізації. Особливо дана теорія характерна для проведення наукових досліджень в управлінні, а також може використовуватися й в галузі маркетингу. Вона включила в себе нові пріоритети сучасної картини світу: концепцію нестабільного, невірноваженого світу, концепцію невизначеності та багатоальтернативності розвитку, ідею виникнення порядку із хаосу.

На основі синергетичного підходу можна сформулювати такі основні методологічні ідеї [8, с. 69]:

– складноорганізованим системам неможливо нав'язати напрями і шляхи розвитку, можливо лише сприяти (через слабкі впливи) процесу самоорганізації;

- нестійкість є однією із умов стабільного і динамічного розвитку, а хаос є креативним початком, конструктивним механізмом еволюції;
- неможливо досягти одночасного поліпшення відразу всіх важливих показників системи;
- при кількох станах рівноваги еволюційний розвиток системи відбувається при лінійному зростанні ентропії (невизначеності ситуації);
- для складних систем існують декілька альтернативних шляхів розвитку;
- кожний елемент системи несе інформацію про результат майбутньої взаємодії з іншими елементами;
- складна нелінійна система в процесі розвитку проходить через критичні точки (точки біфуркації), у яких відбувається розгалуження системи через вибір одного з рівнозначних напрямів її подальшої самоорганізації;
- знаючи тенденції самоорганізації системи, можна прискорити її еволюцію;
- керувати розвитком складних систем можливо лише в точках їх біфуркації за допомогою легких поштовхів.

Весь процес наукового дослідження у будь-якій сфері діяльності включає наступні етапи:

1. Обґрунтування наукової проблеми.
2. Постановка мети і конкретних завдань дослідження.
3. Визначення об'єкту і предмету дослідження.
4. Збір необхідної наукової інформації.
5. Розробка гіпотез і теоретичних передумов дослідження.
6. Вибір методів проведення дослідження.
7. Обробка, аналіз, опис процесу та результатів дослідження, що проводилося згідно з розробленою програмою і методологією.
8. Обговорення результатів дослідження.
9. Формулювання висновків та оцінка одержаних результатів.

Важливою складовою наукового дослідження є впровадження його результатів у практичну діяльність. На рисунку 1 наведено взаємозв'язок науки і практичної діяльності.

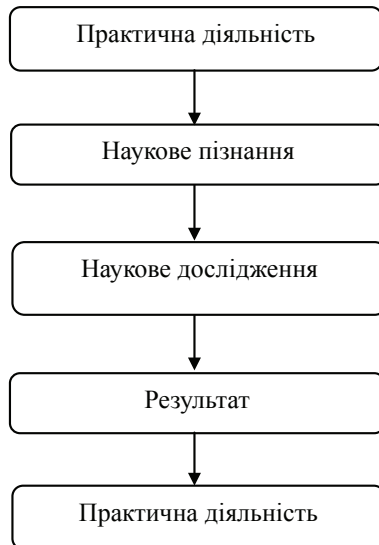

Рис. 1. Взаємозв'язок наукового дослідження з практичною діяльністю

Висновки. Отже, наукові дослідження відіграють значну роль у практичній діяльності в будь-якій галузі. Саме в результаті наукових досліджень розробляються нові технології, методи, способи ведення діяльності, аналізу показників і ситуації в цілому, впроваджуються інновації та здійснюються відкриття. Але основою проведення будь-якого наукового дослідження є правильно побудована методологія його реалізації, яка включає як сукупність методів та принципів ведення науково-дослідної роботи, так і визначає мету, об'єкт, суб'єкт, предмет наукового пізнання, вибудовує порядок наукового пошуку та зв'язує наукову і практичну діяльність, заради удосконалення якої і відбуваються всі наукові досліді.

Список використаних джерел:

1. Конверський А.Є. Основи методології та організації наукових досліджень. Запоріжжя. ЗНТУ. 2010. URL: <https://studfile.net/preview/5083948/page:3/>
2. Зацерковний В. І., Тішаєв І. В., Демидов В. К. Методологія наукових досліджень: навч. посібник. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.
3. Мантур-Чубата О. С., Дубілей Ю. А., Міхалець А.В. Особливості наукового дослідження у сучасному світі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 21. С. 9-11
4. Методологія наукових досліджень у галузі: практикум. уклад.: Н.І. Бурау, В.С. Антонюк, Д.О. Півторак. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 58 с
5. Чмиленко, Ф.О. Посібник до вивчення дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень» Дніпро: РВВ ДНУ, 2014. 48 с
6. Данильян О. Г. Методологія наукових досліджень : підручник Харків: Право, 2019. 368 с,
7. Немченко А.Б., Ніряз І.В. Методологія системного підходу в управлінні організацією. *Наукові записки*. 2010. Вип. 10. С. 275-279,
8. Каламбет С.В. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. Дніпро: Вид-во Маковецький, 2015. 191 с

References:

1. Konverskiy A.E. (2010) Osnovy metodologii ta organizacii naukovykh doslidghen [Fundamentals of Methodology and Organization of Scientific Research]. Zaporozhye. ZNTU. URL: <https://studfile.net/preview/5083948/page:3/> (in Ukrainian)
2. Zatserkovnyi V. I., Tishaiev I. V., Demydov V. K. (2017) Metodolohiia naukovykh doslidzhen: navch. posibnyk [Methodology of scientific research: teaching. manual]. Nizhyn: Nizhyn Mykola Gogol State University. Pp 367 (in Ukrainian)
3. Mantur-Chubata O.S., Bubiey U.A., Mihalec A. V. (2018) Osoblyvosti naukovoogo doslidghennya v suchasnomu sviti. [Peculiarities of Scientific Research in the Modern World]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*. Issue. 21. Pp. 9-11 (in Ukrainian)
4. Burau V.I and other (2021) Metodologiya naukovykh doslidghen u galuzi [Methodology of scientific research in the field]. Kyiv: KPI them. Igor Sikorsky. 58 p. (in Ukrainian)
5. Chmylenko F.O. (2014). Posibnyk do vyvchennya dyscypliny Metodologiya ta organizaciya naukovykh doslidghen. [Manual for the study of the discipline “Methodology and organization of scientific research”]. Dnipro: RVV DNU, 48 p. (in Ukrainian)
6. Danilyan O.G. (2019). Metodologiya naukovykh doslidghen [Research Methodology]. Kharkiv: Pravo. 368 p. (in Ukrainian)

7. Nemchenko A.B., Niryaz I.V. (2010) Metodologiya systemnogo pidhodu v upravlinni organizacieu. [Methodology of a systematic approach in the management of an organization]. *Scientific Notes*. Vol. 10. Pp. 275-279, (in Ukrainian)
8. Kalambet S.V. (2015) Metodologiya naukovykh doslidghen [Research Methodology]. Dnipro: Makovetsky Publishing House, 191 p. (in Ukrainian)

Посилання на статтю:

Лазоренко Л.В., Пархоменко В.В. Методологія проведення наукових досліджень в управлінні. Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту: зб. наук. праць. 2023. № 3-4. С. 97–95. doi: 10.31767/nasoa.3-4-2023.10

Link to the article:

Lazorenko, L. & Parkhomenko, V. (2023). Methodology of scientific research in management. Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii statystyky, obliku ta audytu – Scientific Bulletin of the National Academy of Statistics, Accounting and Audit, 3-4, 97–95. doi: 10.31767/nasoa.3-4-2023.10 [in Ukrainian].